

*In memoriam***Vörös József (1929–1991) mikológus halálának negyedszázados évfordulóján****Kövics György**

Debreceni Egyetem Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar,
Növényvédelmi Intézet, Debrecen
kovics@agr.unideb.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

Negyed százada hunyt el Vörös József professzor, a biológiai tudományok doktora, nemzetközileg ismert mikológus és fitopatológus. A mikroszkópikus gombák kutatásában eltöltött több mint 40 esztendő során a mikológiában, különösen a növénykórtani szempontból fontos konidiumos gombák (Deuteromycetes, Coelomycetes, Hyphomycetes) taxonómiája terén elévülhetetlen érdemeket szerzett. 17 új taxon leírójaként, nagyszámú új mikológiai adat közlétevéjeként vonult be a mikológia történetébe.

Kulcsszavak: Vörös József, mikológus, gombarendszertan, mezőgazdasági mikológia

SUMMARY

Twenty five years ago died professor József Vörös, internationally recognized mycologist, phytopathologist. On the field of microscopic fungi research, especially on taxonomy of plant pathological conidial fungi (Deuteromycetes, Coelomycetes, Hyphomycetes) gained imperishable reputation during his more than 40 years research activity. As author of 17 fungus taxa and publisher of numerous mycological data J. Vörös took place in the history of mycology.

Keywords: József Vörös, mycologist, mycotaxonomy, agricultural mycology

BEVEZETÉS

Vörös József, a biológiai tudományok doktora, nemzetközileg ismert mikológus és fitopatológus életének közel 62 éve alatt (1929. június 13.–1991. március 22.) a mikroszkópikus gombák kutatásában eltöltött több mint 40 esztendő során a mikológiai kutatásban elévülhetetlen érdemeket szerzett (1. ábra).

RÖVID ÉLETRAJZ

Négygyermekes pedagógus szülők harmadik gyermekeként született Budapesten, itt végezte általános iskolai és gimnáziumi tanulmányait. Ezt követően a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem (1950-től: Eötvös Loránd Tudományegyetem) Természettudományi Karán tanult tovább 1947 és 1951 között. Bánhegyi József mikológus professzor figyelt fel az ifjú Vörös József tehetségére, elkötelezettsége a mikológiával ebből az időszakból ered. Már az utolsó egyetemi éveiben az MTA ösztöndíjával a Növényrendszertani Intézetben dolgozott (Tóth 1992). Biológia-kémia szakos tanári diplomával a zsebében a Szőlészeti Kutató Intézetben és az ELTE Mikrobiológiai Intézetben dolgozott gyakornokként, majd 1951-ben egyetemi tanársegéd lett, de még ugyanezen év végétől (1951) már a Növényvédelmi Kutatóintézetbe került, amely mindvégig a munkahelye volt. 1958-ban szerzett egyetemi doktori címet (Vörös 1958), majd 1960-ban kandidátusi fokozatot nyert a „*Gombagátló antibiotikumok alkalmazása a növényvédelemben*” c. disszertációjával (Vörös 1960).

Vörös József fiatal kutatóként 1955 és 1959 között a budapesti Növényvédelmi Kutató Intézetben a növényi betegségek ellen alkalmazható antibiotikumok kutatásával foglalkozott. Vizsgálatai egyebek között kimutatták, hogy egy közönséges, a „rózsaszínű gyümölcspenészt” okozó *Trichothecium roseum* gombának a trichothecin nevű antibiotikuma gátolja a monília (*Monilia laxa*) gomba fejlődését. A többéves kutatómunka nemzetközileg is figyelemre méltó eredménnyel zárult. Magyar szabadalom született, s ennek alapján a Phylaxia Oltóanyagtermelő Vállalat forgalomba hozta a meggy monília betegségére ellen különösen hatékony készítményét, az antibiotikum Tricint. E készítménnyel 50 milligramm/liter adagban, egy alkalommal teljes virágzásban kipermetezve a monília fertőzés 70–95%-os csökkenését érték el. Éveken át alkalmazták e hatékony, ugyanakkor a méhekre és beporzó rovarokra ártalmatlan készítményt. Később azonban megjelentek a szintetikus úton gyártott gombaölő szerek, és a Tricint kiszorították a növényvédelemből (Vajna 1999).

A MIKROBIOLÓGIA – MIKOLÓGIA HELYZETE

A Magyar Tudományos Akadémia Biológiai Osztályának Botanikai Bizottsága időről időre napirendjére tűzte a mikológia kutatások helyzetének elemzését. Így például készült egy rövid számadás az 1970–1972 közötti évekről Máté és Láng (1974) összeállításában. Később az Osztály részére Vörös József készített referátumot, amelyben az 1973–1976 időszakot tekintette át (Vörös 1976).

1. ábra: Vörös József 1987-ben előadást tart a Debreceni Agrártudományi Egyetemen

Figure 1: József Vörös delivering lecture as a guest professor at the Agricultural University of Debrecen in 1987

1982-ben az MTA elnöksége felkérésére egy alkalmi bizottság – melynek Vörös József is tagja volt – „*A hazai mikrobiológia helyzetéről és fejlesztésének javaslatairól*” c. jelentésében fogalmazta meg: az általános mikrobiológiának, mint alaptudománynak a felsőoktatásban lényegesen szélesebb teret kell biztosítani, továbbá az addig még nem vagy csak kevéssé szerepelt szakterületek rendszeres oktatása is aktuálissá vált. A magasan képzett, specializált mikrobiológus szakemberképzést sürgősen meg kell szervezni. A mezőgazdasági mikrobiológus képzés teljes vertikumának beható vizsgálata, a szakemberek feltűnően alacsony száma miatt, indokolt (cit. Ralovich 2009 Net2).

A mikológia hazai helyzetéről megfogalmazott kép – mind a '70-es, mind a '80-as években meglehetősen borúlátó volt – és a fejlesztésre vonatkozó javaslatok főbb vonalaikban a 2000-es években is (Vajna 2003a), de talán fél évszázad múltán, napjainkban is időszerűek. Igaz, ezen képet néhány új képzési forma gazdagítja: pl. 1994-től „Molekuláris biológus” képzés indítása FEFA projektként, majd folytatásaként 2008-tól MSc képzésként a Debreceni Egyetemen; a „Biológus MSc képzés Molekuláris-, immun- és mikrobiológia szakirány” a Pécsi Tudományegyetemen 2009-től és az ELTE-n 2010-től; az ELTE „Mikrobiológus” BSc alapképzésre építkező posztgraduális „szakirányú továbbképzési szak”-ja, illetve magyar nyelvű tan- és szakkönyv, kézikönyv, illetve mikológiai review megjelenése teszi árnyaltabbá (pl. Jakucs 1999, 2003, Kövics 2000, Jakucs és Vajna (szerk.) 2003, Szabó 2003, Kövics 2009, 2015).

MIKOTAXONÓMIAI MUNKÁSSÁGA

Az 1973-ban készített akadémiai doktori értekezésében (Vörös 1973) „*Deuteromycetes. A rendszerezés új alapelvei. Magyarország imperfect gombái*” címen – egyebek mellett – teljes feldolgozást készített a ha-

zánkban regisztrált összes konídiumos gombáról (Vajna 2003b). Neve – a fentiek mellett – egy mikológiai kézikönyv (Ubrizsy és Vörös 1968) és egy határozókönyv (Bánhegyi et al. 1985–1987) társszerzőjeként (2. ábra), 17 új taxon leírójaként, nagyszámú új mikológiai adat közzevetőjeként vonult be a mikológia történetébe (Jakucs (szerk.) Net1).

Vörös Józsefnek több mint 120 publikációja az antibiotikumok és fungicidek hatásmechanizmusának megismeréséről, új gombafajok leírásáról, a kórokozók biológiájának mélyebb ismereteiről szólnak, ma is korrekt szakmai stílusban, mégis közérthetően, igényességétől áthatva. Vörös munkásságának közel teljes bibliográfiai adatait Tóth (1992) igényes összeállítása tartalmazza. 12 szakkönyv, illetve kézikönyv kapcsolódik szorosán a nevéhez, a nívódíjjal kitüntetett „*Mezőgazdasági mykológia*” (Ubrizsy és Vörös 1968) és a „*Methods in Plant Pathology*” (Király et al. 1970) társszerzője, az Ubrizsy Gábor szerkesztette kétkötetes „*Növénykórtan*” (Ubrizsy (szerk.) 1965) könyvben (3. ábra) Husz Bélával közösen a „*Konídiumos gombák*” fejezettel társszerzők (Vörös és Husz 1965), a „*Magyarország mikroszkópikus gombáinak határozókönyve*” c. háromkötetes munka (Bánhegyi et al. 1985–1987) társszerzője és szerkesztője, amely másfél évtizede forrásmű a hazai taxonómiai eligazodásban (Kövics 2001).

KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉG

Számos országban járt rövidebb-hosszabb tanulmányutakon: az USA-ban, Hollandiában, Japánban, Spanyolországban, Egyiptomban, Angliában, Svédországban, Olaszországban, és a szomszédos országokban is olyan időkben, amikor a külföldi utakhoz a szakmai elismerés tekintélye biztosíthatta az útlevelet. Hazai és nemzetközi konferenciákon nagyszámú előadásban számolt be kutatási eredményeiről (Kövics 2001).

2. ábra: A Vörös József társszerzőségével készült kézikönyv (1968) (bal) és a határozókönyv első kötete (1985-1987) (jobb)

Figure 2: Books of József Vörös as co-auctor: *Agricultural Mycology* (1968) (left) and *Identification Handbook of Microscopic Fungi of Hungary Vol 1 (-3)* (1985–1987) (right)

A növényvédelem hazai történetének lapjain (Bognár 1994) számos helyen felbukkan Vörös József neve nemcsak több meghatározó szakkönyv társszerzőjeként, de a Növényvédelmi Kutató Intézet szervezeti felépítésének vázolásakor is: 1970 és 1988 között a Növénykórtani Osztály vezetője volt – az 1970-es években 14 tudományos kutató munkatárssal – munkatársaihoz nagy-nagy emberi tapintattal, megértéssel, segítőkészséggel viszonyulva (Kövics 2001).

Széleskörű tudományos és közéleti szereplését az Akadémia bizottságaiban, a Magyar Agrártudományi Egyesület (MAE) Növényvédelmi Társaságában, valamint több szakmai folyóirat szerkesztőbizottságában végzett munkája fémjelzi, melyekben halk szavúan, olykor fanyar humorral, segítően, de mindig szerényen dolgozott (Kövics 2001).

ISKOLATEREMTŐ SZEMÉLYISÉG

Vörös doktor rendszeresen tartott előadásokat a nappali tagozatos és a szakmérnök hallgatóknak a debreceni és a gödöllői Agrártudományi Egyetemen, továbbá a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen (ahol 1981-ben címzetes egyetemi tanári elismerést is kapott). Felejthetetlen stílusú előadásait jelen megemlékezés írója is élvezhette Debrecenben – néhai Szepessy István tanszékvezető professzor úr meghívásainak köszönhetően. Vörös professzor – halálát megelőzően nem sokkal – a jelen megemlékezés szerzőjét aspirantúrája irányításának elvállalásakor lelkesen bátorította (Kövics 2001).

3. ábra: Az Ubrizsy-szerkesztette *Növénykórtan I–II.* (1965) (bal) és az angol nyelvű módszertani könyv (1970) (jobb) – az Akadémiai Kiadó könyvei

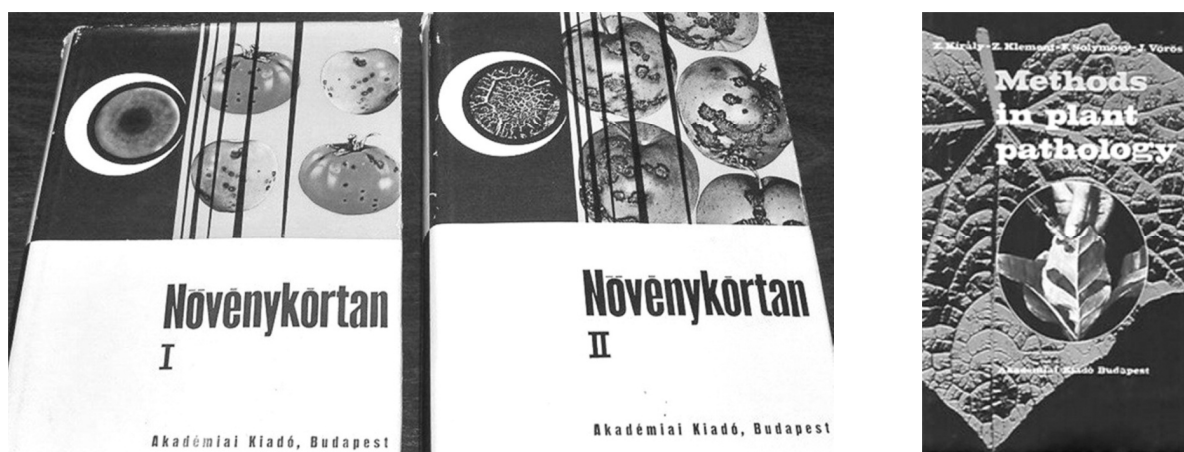

Figure 3: *Plant Pathology I–II.* in Hungarian, edited by Ubrizsy (1965) (left and middle) and *Methods in plant pathology* in English (1970) (right) – both published by Academic Press, Budapest

ELISMERÉSEK

Vörös József munkássága elismeréséül 1961-ben, 1970-ben és 1976-ban megkapta a Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója kitüntetését, majd 1980-ban a Munka Érdemrend bronz fokozatát. Az Országos Erdészeti Egyesület „Clusius Emlékérme” (1984) és a Magyar Agrártudományi Egyesület „Horváth Géza Emlékérme” (1986) kedves betetőzői voltak az elismerés-sorozatnak (Tóth 1992).

EPILÓGUS

Személyiségének nyugodt felszíne igen érzékeny egyéniséget takart, aki tudatában volt saját és munkája valódi értékének. Elsősorban befelé élő ember volt, akinek belső feszültségeit még indulatkitörések sem tudták levezetni, a belső feszültségekből pedig életének utolsó 10 évében bőven volt része. Egyre inkább úgy érezte, mintha fokozatosan ritkuló levegőben kellene élnie. Az előző évek hosszú sora számára – a sok munka és elfoglaltság mellett – sikereket és megbecsülést hozott bel- és külföldön egyaránt. Otthonosan mozgott külföldi kutatóintézetekben, tanulmányutakon, belföldön és külföldön tartott konferenciákon – szaktudásával és megnyerő egyéniségével megbecsülést szerezve a magyar növényvédelem ügyének. Megtapasztalhatta azonban, hogy utóbb nem volt fontos, erről vagy arról mi a véleménye; hogy a külföldi tanulmányutakon, konferenciákon szerzett tapasztalatait a magyar növényvédelem érdekében értékesítik-e, vagy kevésbé tapasztalt emberekre bíznak nagy jártasságot kívánó feladatokat. Az volt az érzése, hogy még távol a nyugdíjkorhatártól már a nélkülözhető, sőt, felesleges emberek listájára került, pedig még szellemi ereje és munka-

kedve magaslatán levőnek tudta magát. Az őt ért méltánytalanságok – sokszorosán felerősödve – visszhangzottak benne, nem látott kiutat az eléje tornyosuló akadályok útvesztőjéből. Még a menekülést ígéro munkahely változtatás alkalmait sem volt ereje kihasználni (Tóth 1992). Végül is kicsordult a pohár.

Dávid könyörgésével:

„Perelj Uram a velem perlőkkel;
harcolj a velem harcolókkal.
Ragadj paizst és vértet, és kelj föl segítségemre.
Szegezz dárdát és rekeszd el üldözőim útját,
mondd lelkemnek: Én vagyok segítséged.”

Zsoltárok 35: 1–3. (Károli bibliafordításában)

VIRI DIGNI MEMORIA

Vörös József személyére, munkásságára volt munkatársai, tanítványai emlékeznek és emlékeztetnek (Tóth 1992, Kövics 2001, Vajna 2004, 2016).

Vörös József tiszteletére alapították meg 2003-ban a „Vörös József Emlékérem” kitüntetést a növénykórtan, mikológia területén elkötelezett fiatalok oktatói, kutatói és szervezői tevékenységének elismerésére a növénykórtan szakterületén. Az érem, az oklevél, és az egyévnvi megőrzésre megillető „vándor” faragott portré (Prof. Fischl Géza munkája) a fiatal kollégáknak – kiemelkedő kutató, oktató, – adományozható (4. ábra). A kitüntetés minden februárban, a Magyar Növényvédelmi Társaság „Növényvédelmi Tudományos Napok (NTN)” rendezvényein, Budapesten kerül átadásra.

4. ábra: A „Vörös József emlékérem” (bal) és a faragott „Vörös József portré” (Prof. Fischl Géza munkája) (jobb)

Figure 4: „József Vörös medal” (left) and the „carved portrait of József Vörös” (made by Prof. Géza Fischl) (right)

IRODALOM

- Bánhegyi J.–Tóth S.–Ubrizsy G.–Vörös J. (1985–1987): Magyarország mikroszkopikus gombáinak határozókönyve 1–3. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1: 1–511., 2: 512–1152., 3: Mutatók: 1153–1316.
- Bognár S. (1994): A magyar növényvédelem története a legrégebbi időktől napjainkig (1030–1980). Business Assistance – Kiszécsényi Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. Mosonmagyaróvár. 783.
- Jakucs E. (1999): A mikológia alapjai. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Jakucs E. (2003): A mikológia alapjai (átdolgozott kiadás). ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 226.
- Jakucs E.–Vajna L. (szerk.) (2003): Mikológia. Agroinform Kiadó. Budapest. 477.
- Király, Z.–Klement, Z.–Solymossy, F.–Vörös, J. (1970): Methods in plant pathology. Akadémiai Kiadó. Budapest. 509.
- Kövics Gy. (2000): Növénybetegséget okozó gombák névtára. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 255.
- Kövics Gy. (2001): Vörös József halálának 10. évfordulójára emlékezve. 6. Tiszántúli Növényvédelmi Fórum. Előadások – Proceedings. 2001. november 6–8. Debrecen. 107–108.
- Kövics Gy. (2009): Növénykórtani vademecum. Angol-magyar magyar-angol szakszókincs etimológiai és fogalmi magyarázatokkal. NOFKA. Debrecen. 470.
- Kövics Gy. (2015): Minek nevezzelek? Sarkalatos változások a gombák elnevezésében. Növényvédelem. 51. 11: 515–523.
- Máthé I.–Láng E. (szerk.) (1974): Tudományterületi helyzetelemzés – az MTA Botanikai Bizottság tudományterületi felmérései (1970–1972). MTA Biológiai Osztály Közleményei. Budapest. 17: 534–535.
- Net1: Jakucs E. (szerk.) A hazai mikológiai kutatások története. (Vajna László, Vasas Gizella, Dima Bálint és Soltész Tünde e tárgyban megjelent írásait felhasználva). <http://www.gombanet.hu/a-hazai-mikologia-rovid-tortenet>
- Net2: Ralovich B. (2009): Kiegészítő adatok a magyar mikrobiológia történetéhez. http://m.informed.hu/history/?article_hid=135791
- Szabó I. (2003): Erdei fák betegségei. Szaktudás Kiadó Ház. Budapest.
- Tóth S. (1992): Vörös József 1929–1991. Mikológiai közlemények – Clusiana. 31. 1–2: 117–130.
- Ubrizsy G. (szerk.) (1965): Növénykórtan I. Akadémiai Kiadó. Budapest. 579.
- Ubrizsy G. (szerk.) (1965): Növénykórtan II. Akadémiai Kiadó. Budapest. 942.
- Ubrizsy G.–Vörös J. (1968): Mezőgazdasági mikológia. Akadémiai Kiadó. Budapest. 576.
- Vajna L. (1999): Pusztít a meggy moniliás betegsége – „Elvitte a mogygyet a köd”. Élet és Tudomány. 54. 27: 840–842.
- Vajna L. (2003a): A mikológia identitása és hazai gondjai. Magyar Tudomány. 2: 203–207.
- Vajna L. (2003b): A mikológia története. [In: Jakucs E.–Vajna L. (szerk.) Mikológia.] Agroinform Kiadó. Budapest.
- Vajna L. (2004): 75 éve született Vörös József professzor. Növényvédelem. 40. 6: 300.
- Vajna L. (2016): Dr. Vörös József professzor 25 éve távozott közülünk, emléke nem halványul el! Növényvédelem. 77. 52: 377–379.
- Vörös J. (1958): Adatok Magyarország Fungi imperfecti flórájának ismeretéhez. Egyetemi Doktori Értekezés. Kézirat. 53+22 táblázat.
- Vörös J. (1960): Gombagátló antibiotikumok alkalmazása a növényvédelemben. Kandidátusi Értekezés. Kézirat. 86.
- Vörös J. (1973): Deuteromycetes. A rendszerezés új alapelvei. Magyarország imperfect gombái. Doktori Értekezés. Kézirat. 441.
- Vörös J. (1976): Tudományterületi helyzetelemzés (1973–1976). Mikológiai kutatások – Mikroszkopikus gombák. Az MTA Botanikai Bizottsága 1976. december 20-i ülésére készült referátum. Kézirat. Budapest.
- Vörös J.–Husz B. (1965): Deuteromycetes – Konidiumos gombák. [In: Ubrizsy G. Növénykórtan II.] Akadémiai Kiadó. Budapest. 579–809.

